

MAATSCHAPPELIJKE DISCUSSIE ENERGIEBELEID

HET TUSSEN RAPPORT

ENERGIE
Te belangrijk
om alleen aan
de deskundigen
over te laten.

11. Tijd om te kiezen: wegen voor een toekomstig energiebeleid

11.1. Wat zijn scenario's, hoe komen ze tot stand en welke waarde hebben ze?

Wie een keuze maakt voor de toekomst, probeert zo goed mogelijk na te gaan wat hem te wachten staat. Dat geldt zeker voor een beslissing waarvan de gevolgen zich over een langere termijn uitstrekken, of waarvan de kosten hoog zijn. Het geldt bv. voor iemand die een studie kiest of van baan verandert.

Bij allerlei individuele beslissingen die te maken hebben met energiegebruik, gaat het niet anders. Het geldt voor iemand die overweegt een nieuwe auto te kopen of zijn huis te isoleren, voor een tuinder die erover denkt zijn kassen met een vuilverbrandings-installatie te gaan verwarmen, en een industrieel die denkt aan een warmte-krachtinstallatie. In al die gevallen bestaat de noodzaak een aantal jaren vooruit te kijken en zich een beeld te vormen van mogelijke toekomstige ontwikkelingen. In al die gevallen zal er gerekend worden: hoe zien de kosten er uit, gespreid over een aantal jaren, en zijn ze mettertijd nog op te brengen? Biedt de keuze ook over een aantal jaren voordelen die tegen de nadelen en kosten opwegen?

Het antwoord op dergelijke vragen is zelden met zekerheid te geven. Er moeten schattingen worden gemaakt: als er geen gekke dingen gebeuren en de beslissing valt in de ene richting uit, dan staan de zaken er over een aantal jaren waarschijnlijk zús voor; beslissen we anders dan kán het zó worden.

Niet alleen voor individuele keuzen, ook voor politieke beslissingen waar we allemaal bij betrokken zijn, is het nodig schattingen of taxaties te maken van de toekomst, of het nu gaat om onderwijsbeleid, defensie, ontwikkelingssamenwerking of ... energiebeleid. De bouw van een elektriciteitscentrale vergt een langdurige voorbereidingstijd en hij moet een behoorlijk aantal jaren draaien om de kosten eruit te halen. Voorzieningen voor de invoer van kolen zijn niet in een jaar gerealiseerd. Onderzoek op het terrein van wind- en zonne-energie vergt tijd. De introductie van warmte-krancht koppeling in de industrie gaat niet van de ene dag op de andere.

Er moet dus ver vooruit gekeken worden. Een beslissende vraag daarbij is, hoeveel energie we over tien, vijftien jaar in Nederland nodig hebben. Bij de taxatie daarvan blijkt bovendien de samenhang met andere terreinen van beleid. Als de werkloosheid in de komende jaren wordt teruggedrongen door een herstel van de industrie, ziet het toekomstig energiegebruik er waarschijnlijk anders uit, dan wanneer de oplossing vooral wordt gezocht in arbeidsdeling of in werkgelegenheid in sectoren waar weinig energie wordt gebruikt.

Bij een toenemend energiegebruik zullen we waarschijnlijk meer fossiele brandstoffen nodig hebben. Dat heeft weer gevolgen voor bijvoorbeeld lucht- en watervervuiling en stelt dus hogere eisen aan het milieubeleid. Wordt bij een groeiend energiegebruik kernenergie onvermijdelijk?

Een verantwoord energiebeleid maakt met andere woorden een taxatie van de toekomst gewenst. De hoogte van het energiegebruik, en de inzet van verschillende energiebronnen moet daarbij worden gezien in samenhang met sociaal-economische ontwikkelingen en gevolgen voor het milieu. Sinds een aantal jaren wordt in zogenaamde scenario-studies geprobeerd om dergelijke samenhangende toekomstverkenningen uit te voeren.

In het kader van de BMD zijn vier scenario-studies verricht. Daarin wordt eerst uitgerekend hoe de verschillende sectoren van de economie (bijvoorbeeld landbouw, industrie, dienstensector) zich tot het jaar 2000 zullen ontwikkelen bij een bepaald sociaal-economisch beleid. Dat resulteert in een taxatie van de toekomstige vraag naar energie. Vervolgens wordt, uitgaande van een bepaald energiebeleid, vastgesteld op welke manier in die behoefte kan worden voorzien: welk aandeel gaan de verschillende energiebronnen leveren? Tenslotte wordt, uitgaande van een bepaald milieubeleid, uitgerekend welke gevolgen dat zal hebben voor de belasting van ons milieu.

De vier scenario's die voor de BMD zijn uitgewerkt, vertonen grotere en kleinere verschillen in het sociaal-economische beleid, het energiebeleid en het milieubeleid. Ze geven globaal aan wat die verschillen in beleid voor gevolgen kunnen hebben tussen nu en het jaar 2000.

Aan twee van de vier scenario's werd al gewerkt toen de Stuurgroep in 1981 aantrad: het Centrum voor Energiebesparing bereidde een *scenario voor behoud van milieu en welvaart* voor: het "CE-scenario"; het Ministerie van Economische Zaken studeerde op een *referentie-scenario*, waarin werd uitgegaan van "ongewijzigd beleid".

Om een beter zicht te krijgen op het verband tussen economie en energiebeleid, heeft de Stuurgroep daaraan nog twee scenario's toegevoegd, waarbij andere beleidsuitgangspunten werden gehanteerd: een *industrieel-herstel-scenario* en een *arbeidsdelingsscenario*.

Overigens is het niet zo dat de makers of opdrachtgevers voorstanders zijn van hun eigen scenario's. Alleen het Centrum voor Energiebesparing kiest duidelijk voor het eigen scenario. De andere drie scenario's zijn bedoeld om een duidelijker beeld van de mogelijkheden te krijgen.

Voordat we in de volgende paragrafen de verschillende beleidsuitgangspunten en de uitkomsten van de vier scenario's bespreken, gaan we eerst nog iets dieper in op de totstandkoming en de betekenis ervan.

Scenario's moeten met elkaar vergelijkbaar zijn. Anders geven ze een misleidend beeld van de keuzemogelijkheden die er zijn. Wanneer het ene scenario in 2000 een lager energiegebruik oplevert dan het andere, moet dat niet te danken zijn aan het feit dat men van een verschillend aantal inwoners in Nederland is uitgegaan. Wanneer het ene scenario in 2000 een lagere werkloosheid oplevert dan het andere, mag dat niet het gevolg zijn van een andere rekenmethode.

Omwille van de vergelijkbaarheid is het gewenst om scenario's op basis van dezelfde uitgangspunten en met dezelfde rekenmodellen tot stand komen. Alleen dan zijn verschillen in uitkomsten toe te schrijven aan verschillen in beleid.

Hoe staat het nu met de gehanteerde uitgangspunten en rekenmodellen in de vier scenario's?

Daarover is al in een vroeg stadium intensief overleg gevoerd, gebaseerd op een Advies hierover uit 1980 van de Algemene Energie Raad. Dit heeft ervoor gezorgd dat uiteindelijk in de scenario's is uitgegaan van:

- dezelfde groei en samenstelling van de bevolking en eenzelfde aanbod van arbeid;
- dezelfde macro-economische uitgangsgegevens (ontwikkeling van wereldhandel, betalingsbalans, dienstenbalans, financieringstekort en dergelijke);
- dezelfde ontwikkeling van de brandstofprijzen voor olie, kolen en gas en dezelfde beperking op de invoer ervan;
- dezelfde investeringskosten voor energiebesparingsmaatregelen en voor introductie van duurzame energiebronnen.

Wat betreft de te hanteren rekenmodellen is het volgende bereikt. De omvang en de samenstelling van het energiegebruik is in de vier scenario's met hetzelfde model van het Centraal Plan Bureau berekend. Ook de milieuhygiënische effecten zijn voor de vier scenario's op dezelfde manier berekend. Door het Centrum voor Energiebesparing zijn daarnaast voor haar eigen scenario langs andere weg nog gegevens verzameld die betrekking hebben op gevolgen voor natuur en landschap. Omdat vergelijkbare gegevens voor de andere scenario's

ontbreken, blijven die gegevens hier verder buiten beschouwing.

Alleen over de berekening van economische effecten is geen overeenstemming bereikt. Voor het scenario van het Centrum voor Energiebesparing is een economisch model gebruikt van de Stichting voor Economisch Onderzoek (SEO) te Amsterdam. De overige drie scenario's zijn tot stand gekomen met behulp van een ander economisch model, van het Centraal Plan Bureau. Op de verschillen tussen die modellen gaan we hier niet verder in. We tekenen er alleen bij aan dat de vergelijkbaarheid van het CE-scenario met de andere drie er in zekere mate door wordt aangetast. Op de consequenties daarvan voor de discussie komen we nog terug.

Naast de overeenkomst in uitgangspunten en rekenmodellen, verschillen de scenario's, zoals gezegd, in het uitgestippelde beleid.

Verskillende visies op de toekomst van de Nederlandse samenleving krijgen hier vorm in verschillen in het energiebeleid, het milieubeleid en het sociaal-economische beleid. Gezien de huidige economische problemen en de hoge werkloosheid, zal het niet verbazen dat die verschillende toekomstbeelden vooral in het sociaal-economische beleid tot uitdrukking komen. Over de manier waarop de werkloosheid kan worden beteugeld en de wenselijkheid van groei, vooral in de industriële sector, verschillen de meningen nogal. Daarnaast worden de eisen die een schoon milieu stelt op verschillende manieren in het milieubeleid beantwoord. En tenslotte zijn er belangrijke verschillen in het energiebeleid: behalve verschillen die voortvloeien uit een uiteenlopende hoogte van het energiegebruik, wordt ook gekozen voor uiteenlopende bijdragen van verschillende energiebronnen: meer of minder kolen, gas, olie; meer of minder stadsverwarming en industriële warmtekrachtkoppeling; geen kernenergie (in één scenario), varianten met en zonder kernenergie (in drie scenario's).

Op al die verschillen in beleid wordt in de volgende paragrafen dieper ingegaan. Hier stellen we tenslotte nog de vraag welke betekenis aan de uitkomsten van de scenario-studies kan worden toegekend. Door afspraken over uitgangspunten en rekenmodellen wordt de vergelijkbaarheid van scenario's weliswaar zo goed mogelijk verzekerd; daarmee zijn scenario's echter nog geen toekomstvoorspellingen geworden. Door een aantal factoren, samenhangend met gemeenschappelijke uitgangspunten, rekenmodellen en beleidsvarianten, kan het realiteitsgehalte van scenario's afnemen.

Allereerst kunnen uitgangspunten snel door de tijd worden achterhaald. Zo is in 1980 voor de vier scenario's afgesproken, dat wordt uitgegaan van een stijging van de reële prijs van ruwe olie op de wereldmarkt van 3% per jaar gedurende de periode 1980-1990 en van gemiddeld 2% per jaar in de jaren daarna. Op dit moment daalt de prijs van ruwe olie echter. Het financieringstekort is vastgelegd op 4,5%. Op dit moment is dat tekort meer dan 10%. Evenzo is voor de groei van de wereldhandel destijds een te optimistisch uitgangspunt gekozen.

Ten tweede kunnen de gehanteerde rekenmodellen een minder goede nabootsing van de werkelijkheid blijken te zijn. In dergelijke modellen worden steeds verbanden zoals die zich in het verleden voordeden, doorgetrokken naar de toekomst. Men gaat ervan uit dat in de komende jaren de trends uit het nabije verleden zullen blijven gelden. Dat hoeft evenwel niet altijd en in alle opzichten zo te zijn. Bovendien denken niet alle economen daar hetzelfde over.

Het feit dat verschillende modellen voor de berekening van economische effecten zijn gebruikt, berust op een dergelijk verschil van mening.

Ten derde kan het beleid zoals dat in een scenario is vastgelegd minder realistisch blijken te zijn. Om een beleid daadwerkelijk vorm te geven moet er politieke overeenstemming over bestaan. Werkgevers en werknemers moeten in bepaalde opzichten, bijvoorbeeld bij een loonmatiging, hun medewerking verlenen. Dat kan anders uitpakken dan voor een effectieve uitvoering van het voorgestelde beleid gunstig is. Consumenten kunnen zich anders gedragen dan bij het voorgestelde beleid werd verondersteld. Ze besparen meer of minder energie dan men verwachtte. Ze zijn minder geneigd tot de aanschaf van energiezuinige apparatuur dan men dacht. Maatregelen die het investeringsklimaat zouden moeten verbeteren, blijken investeerders niet aan te spreken enz. Al dat soort slecht voorspelbare menselijke reacties op beleid kunnen de uitvoerbaarheid en effectiviteit ervan in de weg staan. De scenario's laten, onder zekere beperkingen, zien wat de gevolgen zijn als een bepaald beleid wordt uitgevoerd. Of het ook uitvoerbaar is vertellen scenario's er niet bij.

Al deze beperkingen maken het noodzakelijk aan de resultaten van scenario-studies geen absolute betekenis toe te kennen. De effecten die een beleid in een scenario oplevert, mogen niet zonder meer als voorspellingen worden opgevat. Ook al kunnen de uitkomsten van scenario's dus niet letterlijk genomen worden, *vergelijken-derwijs* kunnen ze de discussie toch verder helpen. Niet de absolute hoogte van getallen, maar de getalsverhoudingen geven naar alle waarschijnlijkheid een redelijk betrouwbaar beeld van de uiteenlopende gevolgen van uiteenlopend beleid. We zullen in het volgende de uitkomsten daarom ook zoveel mogelijk vergelijkenderwijs weergeven.

We geven eerst een beknopte schets van elk scenario (11.2).^{*} Daarna bespreken we afzonderlijk het energiebeleid, het milieubeleid en het sociaal-economische beleid van de vier scenario's (11.3) en de resultaten en effecten op het terrein van energie, milieu en economie (11.4). In een laatste paragraaf geven we de belangrijkste vragen die naar het oordeel van de Stuurgroep centraal dienen te staan in de BMD.

^{*} De weergave van het CE-scenario in dit Tussenrapport werd vóór publicatie door de Stuurgroep voorgelegd aan vertegenwoordigers van het CE. Deze konden zich er mee verenigen.

11.2. De vier scenario's kort gekarakteriseerd

We bespreken achtereenvolgens het referentie-scenario, het industrieel-herstelscenario, het arbeidsdelingscenario en het scenario van het Centrum voor Energiebesparing (CE-scenario).

Het *referentie-scenario* (RS) wordt ook wel het "ongewijzigd beleidscenario" genoemd. In dit scenario wordt in grote lijnen uitgegaan van het beleid zoals dat in de Nota Energie Beleid (1979-1980) en in "De Nederlandse Economie in 1985" van het Centraal Plan Bureau is uitgestippeld.

Het *energiebeleid* is gericht op energiebesparing en diversificatie van energiebronnen. De afhankelijkheid van olie wordt waar mogelijk beperkt. Het aardgas wordt doelgericht gebruikt. Van dit scenario is één variant met en één variant zonder kernenergie gemaakt.

Het *milieubeleid* bestaat uit uitvoering van bestaande en voorgenomen maatregelen. De aardgasopbrengsten lopen terug, als de export ervan afneemt. Het *sociaal-economisch beleid* is daarom gericht op een groei van de export van andere produkten, die groot genoeg is om dat verlies op te vangen. De werkloosheid in dit scenario is groot. Op dit punt zijn geen extra beleidsmaatregelen ingebouwd.

In het *industrieel-herstelscenario* (IS) is het *sociaal-economische beleid* gericht op een groeiende economie, onder meer om op die manier de werkloosheid te beperken. Hierin wordt aangenomen dat de industrie zich zal herstellen mede door een daarop gericht overheidsbeleid. De export groeit aanzienlijk. De export uit de zeer energie-intensieve bedrijfstakken wordt omgebogen naar minder energie- maar meer kennisintensieve produkten.

Een dergelijke groei van de economie zal een groei van het energiegebruik met zich meebrengen. De doelstellingen van het *energiebeleid* blijven niettemin vrijwel gelijk aan die in het referentiescenario. Wel wordt in dit scenario meer steenkool gebruikt voor de productie van elektriciteit. Van dit scenario bestaan twee varianten: één met en één zonder kernenergie.

Het *milieubeleid* bestaat uit uitvoering van bestaande en voorgenomen maatregelen. Voor zover normen dreigen te worden overschreden, worden extra kosten gemaakt om dat te voorkomen. Deze kosten zijn in de macro-economische effecten verrekend.

In het *arbeidsdelingscenario* (DS) worden de mogelijkheden tot groei in mindere mate benut. Er wordt bewust gekozen voor meer vrije tijd en minder groei. Extra arbeidstijdverkorting en daarmee samenhangende arbeidsdeling zorgt ervoor dat de werkloosheid op hetzelfde peil blijft als in het industrieel-herstelscenario. Het *energiebeleid* en het *milieubeleid* blijven op dezelfde doelen gericht als in het referentie-scenario en het industrieel-herstelscenario.

Ook van dit scenario zijn twee varianten gemaakt: één met en één zonder kernenergie.

In het *CE scenario* staan energiebesparing en de zorg voor het milieu voorop. Het *energiebeleid*, dat in dit scenario een veel breder terrein bestrijkt dan in de overige scenario's, moet een ingrijpende beperking van het energiegebruik bewerkstelligen. De middelen daartoe zijn minder steun voor en geringere groei van de energie-intensieve industrie en krachtige steun voor en groei van de niet-energie-intensieve industrie. Daarnaast: meer subsidies op investeringen in energiebesparende technieken, hogere belastingen op energie en terugdringing van het autoverkeer. Er wordt geen gebruik gemaakt van kernenergie.

Het *milieubeleid* is vooral gericht op schonere produktietechnieken en produkten, verdergaande zuivering van afvalgassen en afvalwater, intensiever hergebruik van afvalstoffen, minder intensieve landbouw en minder intensief ruimte-gebruik.

Om dat allemaal mogelijk te maken is ook een ander *sociaal-economisch beleid* nodig. Onder andere door het scheppen van werkgelegenheid in de dienstensector, blijft tot 2000 de groei van het nationaal inkomen in stand. Arbeidstijdverkorting en een beperkte uitbreiding van de werkgelegenheid bij de overheid beperken de werkloosheid. Bovendien daalt het aantal arbeidsplaatsen in de landbouw minder snel.

11.3. Het beleid in de vier scenario's

In deze paragraaf geven we uitgebreider dan in het voorgaande aan in welke opzichten het beleid in de vier scenario's uiteenloopt.

We behandelen achtereenvolgens het energiebeleid, het milieubeleid en het sociaal-economisch beleid.

Vooraf dient nog te worden opgemerkt dat nieuw beleid in het CE-scenario in 1980 wordt ingezet; in het industrieel herstel-scenario en het arbeidsdelingscenario wordt nieuw beleid in 1985 gestart.

Het energiebeleid

In drie van de vier scenario's wordt de lijn van het huidige energiebeleid voortgezet: dat geldt voor het referentie-scenario, het industrieel-herstelscenario en het arbeidsdelingscenario. Het CE-scenario bevat een aantal extra beleidsmaatregelen met het oog op beperking van het energiegebruik.

Het energiebeleid in de eerste drie scenario's richt zich op energiebesparing, diversificatie en een meer doelgerichte aardgasinzet.

Daartoe worden subsidies gegeven op besparingsinvesteringen, zowel aan gezinnen als aan bedrijven.

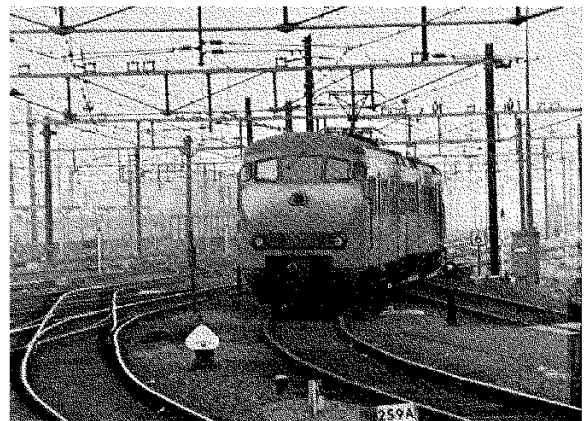
Bovendien worden aanvullende regels gegeven voor de isolatie van nieuwbouw en voor het elektriciteitsgebruik van nieuwe elektrische apparaten. Tenslotte komen er voorschriften en maatregelen die het gebruik van stadsverwarming, zonne-energie en warmtepompen moeten bevorderen.

Het diversificatie-beleid is erop gericht het aandeel

van aardolie in de elektriciteitsproductie terug te dringen. Dat gebeurt door een forse uitbreiding van het aandeel van kolen, en door benutting van mogelijkheden die windturbines, vuilverbranding, stadsverwarming en warmte-krachtkoppeling bieden. Bovendien is voor alle drie scenario's, zoals gezegd, een variant met en een variant zonder kernenergie gemaakt.

Bij verwerping van kernenergie wordt het aandeel van kolen in de elektriciteitsproductie in deze scenario's groter. Aardgas wordt zo weinig mogelijk gebruikt in de elektriciteitsproductie. Het wordt zoveel mogelijk gereserveerd voor verwarming en hoogwaardige toepassing in de industrie.

Het CE-scenario is gericht op een ingrijpende beperking van het energiegebruik. Om die te bereiken is op dit terrein meer nodig dan in de andere scenario's. Het energiebesparingsbeleid bestrijkt dan ook een veel breder terrein dan in de andere scenario's.

Door te kiezen voor meer gebruik van het openbaar vervoer kan energie worden bespaard.

Zowel het verkeersbeleid als het energieprijnsbeleid worden gebruikt om de gewenste energiebesparing te bewerkstelligen. Het aantal auto's blijft hetzelfde als in 1980. Het gebruik ervan wordt beperkt ten gunste van het openbaar vervoer, vooral door strengere milieu-eisen (waardoor auto's waarschijnlijk duurder worden) en door betaling van belasting en autoverzekering via hogere benzineprijzen. Bovendien moeten verhogingen van de energieprijzen de doelmatigheid van het energiegebruik bevorderen; in 1986 gaan in dit scenario de energieprijzen voor gezinnen door een eenmalige extra belasting met 5% omhoog en daarna stijgt tot 2000 de prijs van energie voor alle gebruikers met 1% per jaar. Voor de lagere inkomens worden deze kostenstijgingen gecompenseerd. Alleen bepaalde takken van industrie worden van deze heffingen uitgezonderd, met name de sector waar tussenprodukten worden gemaakt (de intermediaire goederensector). Deze prijsverhogingen zullen op zich energiebesparing bevorderen; bovendien kan de overheid met de opbrengsten de investeringen in energiebesparende technieken nog eens extra stimuleren.

Het diversificatiebeleid wordt in het CE-scenario ondergeschikt aan het besparingsbeleid. Het aandeel van

kolen in de elektriciteitssector neemt nog wel toe, maar minder sterk dan in de andere scenario's. Van kernenergie wordt afgezien. Er worden evenveel windturbines en vuilverbrandingscentrales voor openbare elektriciteitsproductie ingezet als in de andere scenario's; de hoeveelheid elektriciteit die windturbines leveren wordt echter iets hoger ingeschat. Er wordt verondersteld dat op grotere schaal gebruik gemaakt zal worden van stadsverwarming en warmte-krachtkoppeling in de industrie.

Bij de resultaten van de verschillende scenario's gaan we nog iets uitgebreider in op de verschillende manieren van elektriciteitsproductie.

Het milieubeleid

Ook het milieubeleid is in het referentie-scenario, in het industrieel-herstelscenario en in het arbeidsdeling-scenario hetzelfde. In alle drie gevallen worden de bestaande en reeds nu voorgenomen maatregelen toegepast. Zo is er bijvoorbeeld van uitgegaan dat bij alle nieuwe elektriciteitscentrales groter dan 500 MW rookgasontzwaveling zal worden toegepast. Waar vervuilingnormen, zoals die op dit moment door de overheid worden gehanteerd, dreigen te worden overschreden, is rekening gehouden met extra kosten die nodig zijn om de vervuilingniveau's binnen de normen te houden. De noodzaak daartoe doet zich overigens vooral in het industrieel-herstelscenario voor.

In het CE-scenario wordt het milieu vooral beschermd door de grote nadruk op energiebesparing en door minder intensieve landbouw, en door een minder intensief ruimtegebruik. Daarnaast wordt ook een aanzienlijke uitbreiding van overheidsinvesteringen in milieubeschermdende maatregelen voorzien (een uitbreiding van 50% t.o.v. het referentie-scenario). Die zijn vooral gericht op het voorkomen van afvalstromen door over te stappen op andere produktietechnieken, op andere produkten, op verdergaande zuivering van afvalgassen en afvalwater en op een intensiever hergebruik van afvalstoffen.

Het sociaal-economisch beleid

Essentieel is dat de vier scenario's uitgaan van en streven naar een verschillende sociaal-economische ontwikkeling. Vandaar dat er ook grote verschillen in het sociaal-economisch beleid optreden. De verschillen zijn hier groter dan in het milieubeleid en het energiebeleid.

In het *referentie-scenario* is het economisch beleid erop gericht de winstgevendheid van bedrijven zo veel mogelijk in stand te houden. De aardgasinkomsten zullen in de toekomst teruglopen door een afnemende export van gas naar het buitenland. Daarom wordt het beleid gericht op een relatief snelle groei van de exportgerichte bedrijven, zoals de metaalverwerkende industrie en bepaalde takken van de chemische industrie. Er is ruimte voor een zeer beperkte groei van de overheidsuitgaven en een kleine groei van het aantal ambtenaren.

In dit scenario stijgen de loonkosten (de kosten van arbeid voor de werkgever) met 8% per jaar. Er wordt geen aanvullend werkgelegenheidsbeleid gevoerd. Wel

wordt arbeidstijdverkorting doorgevoerd (vanaf 1985 1,75% per jaar). Dat gebeurt in de vorm van deeltijdarbeid en uitbreiding van ploegendiensten. De totale tijd dat er in bedrijven gewerkt wordt, de bedrijfstijd, neemt minder snel af (0,75% per jaar). Als het resultaat van deze maatregelen volledig de vorm van een kortere werkweek zou krijgen, dan zou er in het jaar 2000 per week ongeveer 9 uur korter worden gewerkt dan in 1985.

Ondanks deze maatregelen stijgt de werkloosheid in dit scenario fors, vooral doordat het aanbod op de arbeidsmarkt toeneemt.

Bij dit alles dient men te bedenken dat in dit scenario het beleid min of meer vastligt. Niet omdat iemand een dergelijke onveranderlijkheid van beleid vanaf 1985 zou willen, maar om te bekijken wat er zou gebeuren bij een ongewijzigd beleid.

Het *industrieel-herstelscenario* is een in economisch opzicht optimistisch scenario. Het is gericht op economische groei, o.a. om de werkloosheid terug te dringen. Het rekt daarbij op een 'nieuw industrieel elan'. Daarbij wordt uitgegaan van:

- een minder snelle loonkostenstijging dan in het referentiescenario is voorzien: 6% per jaar i.p.v. 8%;
- een belastingverlaging jaarlijks van 0,5% van het nationaal inkomen;
- een stimulering van investeringen via belastingverlaging voor ondernemingen en subsidies van jaarlijks 1 miljard gulden in de periode van 1985-1990, 2 miljard gulden in 1990-1995 en 3 miljard gulden per jaar in 1995-2000.

Er wordt gestreefd naar een verbetering van de werking van de arbeidsmarkt door stimulering van omscholing en door verruiming van het begrip 'passende arbeid'.

Een aanvullend werkgelegenheidsbeleid moet ervoor zorgen dat de werkloosheid beperkt blijft.

Arbeidstijdverkorting vindt op kleinere schaal plaats dan in het referentie-scenario (vanaf 1985 1,25% per jaar). Bij volledige verwerking daarvan zou er in het jaar 2000 ongeveer 7 uur per week korter worden gewerkt dan in 1985.

In het *arbeidsdelingscenario* wordt een andere richting ingeslagen. In het sociaal-economische beleid komt de nadruk op arbeidstijdverkorting te liggen. Het is een bewuste keuze voor minder economische groei dan in het industrieel-herstelscenario in ruil voor meer vrije tijd. Via arbeidstijdverkorting en verdeling van het beschikbare werk wordt meer nadruk gelegd op de consumptie van vrije tijd dan op de consumptie van materiële zaken.

Er wordt rekening gehouden met een loonkostenstijging van 6,75% per jaar. Dat is 0,75% hoger dan in het industrieel-herstelscenario. De stimulering van investeringen uit het industrieel-herstelscenario blijft achterwege.

De belastingen worden verlaagd met 0,45% van het nationaal inkomen per jaar. Er vindt een arbeidstijdverkorting van 2,25% per jaar plaats, (meer dan in het referentie-scenario en het herstelscenario), nu echter gecombineerd met een grotere daling van de bedrijfstijd

(1,75% per jaar). Bij volledige verwerking van deze maatregelen in een verkorting van de werkweek, wordt er in 2000 ongeveer 11,5 uur per week korter gewerkt dan in 1985.

Kenmerkend voor het sociaal-economisch beleid in het *CE-scenario* is dat productie-groei gerealiseerd wordt onder een gelijktijdige daling van het energiegebruik. Tot nu toe is economische groei steeds gepaard gegaan met een stijging van het energiegebruik. Een ingrijpend beleid, vooral op sociaal-economisch gebied, moet in dit scenario die trend in de periode tot het jaar 2000 doorbreken.

Het beleid is daarom niet primair gericht op groei van de industrie, maar veel meer op groei in de dienstensector, (d.w.z. in de groothandel, de kleinhandel, de Horeca sector, de reparatie van gebruiksgoederen, cultuur en recreatie en andere dienstverlening). Daartoe wordt de BTW in deze sector sterk verlaagd, waardoor onder andere de handelsmarge wordt verruimd (daardoor kan in die sector meer verdiend worden, terwijl de prijzen er relatief lager worden). Tegelijkertijd wordt de BTW verhoogd op consumptiegoederen die een groot beslag leggen op energie en milieu.

Door die ingreep zal de dienstensector moeten

groeien: er zullen meer mensen komen te werken die tezamen zorgen voor de produktiegroei. De stijging van de arbeidsproductiviteit wordt geremd, o.a. door verkleining van de schaal waarop men werkt.

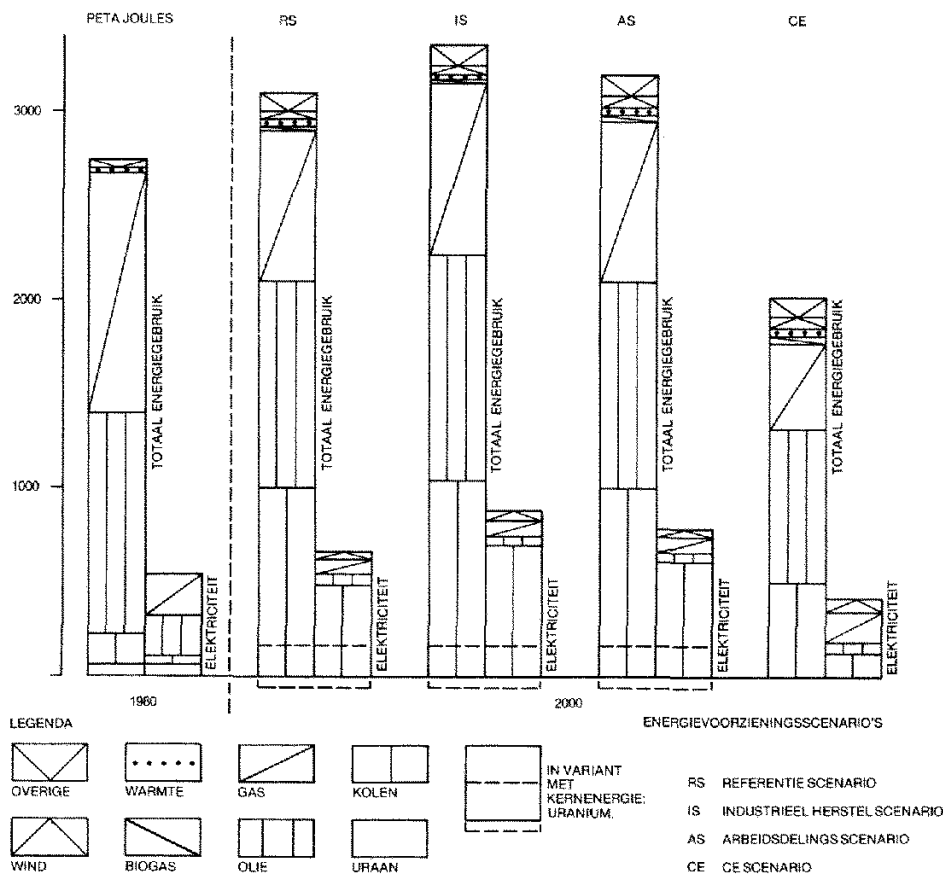
Hetzelfde geldt voor de arbeidsproductiviteit in de landbouw. De stijging daarvan wordt beperkt als gevolg van milieuvriendelijker produktiemethoden. Dit betekent dat dezelfde produktie met verhoudingsgewijs meer mensen wordt gehaald. De uitstoot van arbeid blijft hierdoor zeer beperkt.

De werkloosheid wordt ook nog op een aantal andere manieren beperkt. Na 1983 zijn 50.000 extra ambtenaren nodig voor uitbreiding van overheidsdiensten; er wordt een extra woningbouwprogramma uitgevoerd, gefinancierd door leningen en (voor 5%) door huurverhoging; er vindt tenslotte arbeidstijdverkorting plaats (2,54% per jaar in 1985-1990; 1,45% daarna). Dit wordt in een aantal sectoren gecombineerd met verlenging van de bedrijfstijd. Dat leidt tot een verkorting van de werkweek met ongeveer 10 uur.

11.4. De uitkomsten van de vier scenario's

In deze paragraaf worden de belangrijkste uitkomsten van de vier scenario's behandeld. Achtereenvolgens komen aan de orde: de uitkomsten op het terrein van de energievoorziening, het milieu en de economie.

FIGUUR 1: DE TOTALE ENERGIEVOORZIENING EN DE OPENBARE ELEKTRICITEITSVOORZIENING IN 2000 IN DE VIER SCENARIO'S

De vier scenario's verschillen in de veronderstelde economische ontwikkelingen tot 2000 en in de geschatte omvang van de energiebesparing. Vandaar dat zij ook forse verschillen laten zien in de hoogte van het energiegebruik in het jaar 2000. In drie scenario's is het energiegebruik in 2000 hoger dan in 1980: in het industrieelherstelscenario wordt er in 2000 ongeveer 24% meer energie gebruikt, in het referentie-scenario stijgt het energiegebruik met ongeveer 14%, en in het arbeidsdelingscenario met ongeveer 13%.

In het CE-scenario, waarin een sterk accent op beperking van het energiegebruik wordt gelegd, daalt het met 19%.

In *figuur 1* zijn die verschillen weergegeven. Bovendien is hierin aangegeven welk aandeel de verschillende energiebronnen in de energievoorziening van 2000 hebben volgens de vier scenario's. Ter vergelijking is daaraan de situatie in 1980 toegevoegd. In *tabel 1a* zijn de bijbehorende gegevens in Petajoules te vinden, in *tabel 1b* de procentsgewijze verdeling.

geven. wordt in deze scenario's gebruik van kernenergie gemaakt, dan neemt het totale energiegebruik iets toe. Dat is het gevolg van het feit dat de energieverliezen bij de omzetting van uranium in elektriciteit groter zijn dan bij de omzetting van steenkool in elektriciteit. Wordt in deze scenario's geen gebruik gemaakt van kernenergie, dan wordt in de plaats daarvan extra steenkool gebruikt. In het CE-scenario wordt zoals gezegd, in het geheel geen uranium gebruikt.

In het gebruik van steenkool, aardolie en aardgas vertonen de scenario's duidelijke overeenkomsten. Het gebruik van steenkool neemt in alle scenario's toe, ook al is die toename in het CE-scenario aanzienlijk minder groot dan in de andere scenario's. Het gebruik van aardolie daalt in het CE-scenario. In de overige scenario's blijft het aardoliegebruik ongeveer op hetzelfde peil als in 1980; procentueel daalt het evenwel ook in die scenario's. Het gebruik van aardgas daalt in alle scenario's. Opvallend is tenslotte dat in 2000 het gebruik van wind, aardwarmte en biogas naar verhouding (nog) klein is.

Tabel 1a De totale energie voorziening in het jaar 2000 in de vier scenario's (in Peta Joules)

	1980	RS	IS	AS	CE
Kolen	167	1010,7 (-168)	1044,5 (-168)	994,7 (-168)	487,5
Olie	1188	1075,3	1185,9	1107,0	830,6
Gas	1274	821,1	941,1	843	663,4
Biogas	—	34,0	29,0	29,0	35,0
Zonne-energie e.d.	20	29,7	29,7	29,7	29,7
Wind	—	37,9	37,9	37,9	54,7
Uraan	46	0 (+ 213)	0 (+ 213)	0 (+ 213)	0
Overige	39	97	98,3	97,6	108,0
	2734	3.105,7 (+ 44)	3366,5 (+ 44)	3039,8 (+ 44)	2209,1

Tabel 1b De totale energievoorziening in het jaar 2000 in de vier scenario's (de procentuele verdeling)

	1980		RS		IS		AS		CE	
	met*	zonder*	met*	zonder*	met*	zonder*	met*	zonder*	met*	zonder*
Kolen	6	33	27	31	26	33	26	22		
Olie	43	35	34	35	35	35	35	38		
Gas	46	26	26	28	28	27	27	30		
Biogas	—	1	1	1	1	1	1	2		
Zonne-energie e.d.	1	1	1	1	1	1	1	1		
Wind (water**)	—	1	1	1	1	1	1	2		
Uraan	2	0	7	0	6	0	7	0		
Overige	2	3	3	3	2	2	2	5		
	100	100	100	100	100	100	100	100		

* kernenergie

** alleen in het CE scenario

De verschillen zijn het duidelijkst bij vergelijking van het industrieel herstelscenario met het CE-scenario. Het CE-scenario onderscheidt zich van de andere scenario's door een absolute daling van het gebruik van alle fossiele brandstoffen tezamen.

Andere verschillen worden duidelijk als we in detail kijken naar de openbare elektriciteitsproductie in 2000 en het aandeel van verschillende energiebronnen daarin. Daarvan geven de lagere staafjes in *figuur 1* een beeld.

Tabel 2a geeft de bijbehorende gegevens in Petajoules per jaar; *tabel 2b* geeft de procentuele verhoudingen.

Belangrijkste overeenkomst tussen referentie-scenario, industrieel-herstelscenario en arbeidsdeling-scenario is het feit dat in deze scenario's steenkool in 2000 veruit de meeste openbare elektriciteit gaat leveren (resp. 45, 59 en 55%). Als van kernenergie wordt afgezien, wordt dat nog meer (resp. 74, 81 en 80%).

Anders ligt dat voor het CE-scenario. Ook hier verdubbelt het gebruik van kolen in de openbare elektriciteitsproductie t.o.v. 1980, maar in het geheel levert steenkool toch een veel kleiner aandeel (zo'n 30%). Hoewel het totale gebruik van aardgas in het CE-scenario kleiner is dan in andere scenario's is het gebruik van aardgas voor de elektriciteitsproductie ruim 2x zo groot.

Een opvallende overeenkomst tussen alle scenario's is het relatief geringe aandeel van wind en waterkracht in de elektriciteitsproductie. In het CE-scenario is dat 14%. In de andere scenario's niet meer dan 6%.

We hebben bekeken hoeveel elektriciteit nodig is en welke energiebronnen daarvoor in de openbare productie worden gebruikt in de vier verschillende scenario's.

Daarnaast is echter ook van belang *hoe* van de energiebronnen gebruik wordt gemaakt. Gas, kolen en olie kunnen gebruikt worden in een grote elektriciteitscentra-

Tabel 2a De openbare elektriciteitsvoorziening in het jaar 2000 in de vier scenario's (in Peta Joules)

	1980	RS	IS	AS	CE
Kolen	60	486,0 (-168)	697,1 (-168)	612,3 (-168)	134,5
Olie	212	52,6	44,0	43,6	37
Gas	212	79,1	80,0	76,2	179,7
Wind	0	37,9	37,9	37,9	54,7
Uraan	46	0 (+213)	0 (+213)	0 (+213)	0
	+	+	+	+	+
	530	655,6 (+44)	859 (+44)	770 (+44)	405,9
Omzettingsverlies					
+ warmte	328	411,8	557,5	503,1	261,7
Elektriciteit	202	293,8	301,5	266,9	144,2

Tabel 2b De openbare elektriciteitsvoorziening in het jaar 2000 in de vier scenario's (de procentuele verdeling)

	1980		RS		IS		AS		CE
	met*	zonder*	met*	zonder*	met*	zonder*	met*	zonder*	
Kolen	11	74	45	81	59	80	55	33	
Olie	40	8	8	5	5	5	5	9	
Gas	40	12	11	9	8	10	9	44	
Wind	0	6	5	5	4	5	5	14	
Uraan	1	0	31	0	24	0	26	0	
	100	100	100	100	100	100	100	100	
Omzettingsverlies									
+ warmte	62	63	66	65	67	65	67	65	
Elektriciteit	38	37	34	35	33	35	33	35	

* kernenergie

le, in een stadsverwarmingscentrale, of in een warmtekrachtinstallatie in de industrie.

In alle drie gevallen wordt er elektriciteit en warmte geproduceerd. Bij stadsverwarming en warmtekrachtkoppeling wordt de warmte gebruikt, zodat de brandstoffen uiteindelijk beter worden benut.

Het CE-scenario is aanzienlijk optimistischer over de mogelijkheden voor stadsverwarming en warmtekrachtkoppeling.

In het industrieel-herstelscenario en het arbeidsdelingscenario wordt 19,2 PJ elektriciteit in stadsverwarmingscentrales opgewekt. In het CE-scenario is dat 35,0 PJ, bijna 2x zo veel.

Warmtekrachtinstallaties in de industrie en tuinbouw (kasverwarming) leveren de elektriciteit die ze zelf niet nodig hebben, aan het openbare net. In het industrieel-herstelscenario is dat 22,1 PJ, in het arbeidsdelingscenario 16,9 PJ. In het CE-scenario wordt echter 42,6 PJ elektriciteit door industrie en tuinbouw aan het openbare net geleverd. In dat scenario is dat 30% van het totale openbare elektriciteitsgebruik.

Tenslotte moet nog op twee kleine verschillen gewezen worden tussen het CE-scenario en de overige scenario's, t.a.v. waterkracht en wind. In het CE-scenario wordt op kleine schaal gebruik gemaakt van waterkracht. Een opgesteld vermogen van 100 MW, in de vorm van waterkrachtcentrales in Maas en IJssel, moet zorgen voor 1,4 PJ elektriciteit per jaar. In de andere scenario's wordt geen gebruik van waterkracht gemaakt.

In alle scenario's worden windturbines gebruikt voor de openbare elektriciteitsproductie. Het opgesteld vermogen is ook in alle vier hetzelfde: 2000 MW (in het

jaar 2000). In het CE-scenario leveren dezelfde molens echter iets meer elektriciteit dan in de andere scenario's: 19 PJ tegenover 14,4 PJ. Dit verschil berust op verschillen in bedrijfstijd van windturbines.

Uitkomsten met betrekking tot het milieu

Welke gevolgen hebben de hoogte van het energiegebruik en het aandeel van verschillende energiebronnen daarin voor het milieu? Voor de vier scenario's is nagegaan hoe groot, bij strikte toepassing van geldende normen, de lucht- en waterverontreiniging en de productie van vast afval zijn. Bovendien is nagegaan of zich in die scenario's knelpunten zullen voordoen op het gebied van geluidshinder en ruimtebeslag.

In *tabel 4* is een overzicht gegeven van de lucht- en waterverontreiniging in de vier scenario's. Ter vergelijking zijn daaraan de gegevens uit 1980 toegevoegd. Het geheel van gegevens laat duidelijk zien dat de omvang van de vervuiling sterk samenhangt met de hoogte van het energiegebruik. Het scenario waarin het meeste energie wordt gebruikt, het industrieel herstelscenario, levert ook vrijwel steeds de grootste vervuiling op. Het cijfer tussen haakjes laat steeds zien wat in het betreffende scenario door aanvullend milieubeleid wordt bereikt. In het referentie-scenario, het industrieel-herstelscenario en het arbeidsdelingscenario betreft het hier uitsluitend maatregelen om de geldende normen niet te overschrijden. In het CE-scenario gaat het milieubeleid, zoals we gezien hebben, veel verder.

Door extra maatregelen wordt de vervuiling hier nog aanzienlijk verder onder de normen gebracht. Dat

Tabel 4 Lucht en waterverontreiniging in het jaar 2000 (tussen haakjes de resultaten bij aanvullend milieubeleid)

Luchtverontreiniging (1000 tonnen per jaar)

	1980	RS	IS	AS	CE
Zwavel dioxide	507	*511 (500)	*780 (500)	*567 (500)	382 (119)
Stikstofoxide	600	**472	**678 (600)	**586	484 (338)
Stofdeeltjes	185	***301	***453	***352	232 (84)
Koolwaterstoffen	524	643	936	755	535 (170)
Koolmonoxide	1179	345	458	406	273
Lood	1,56	0,59	0,69	0,61	0,44

Waterverontreiniging (tonnen per jaar)

Kwik	0,85	0,45	0,45	0,45	0,45 (0,25)
Cadmium	16	11	11	11	11 (5)
Zware metalen	1740	1271	1449	1259	1272 (619)
Fosfaten	28000	23300	22600	21170	17140 (8000)
Thermische Verontreiniging	314	345	437 (314)	358 (314)	137 (3.3)

*: + 24 indien i.p.v. kernenergie, steenkool wordt gebruikt.

** : + 7

*** : + 8

”

”

zou overigens ook in de andere scenario's denkbaar zijn.

Als in plaats van uranium steenkool wordt gebruikt, neemt de produktie van een aantal luchtvervuilende stoffen toe. In *tabel 4* is aangegeven om welke stoffen en hoeveelheden het gaat.

Ook de produktie van vast afval hangt sterk samen met de hoogte van het energiegebruik. Dat is te zien in *tabel 5*, waar de hoeveelheden vast en radioactief afval in de vier scenario's staan vermeld. Sommige schattingen daarin zijn zo onzeker dat voor de weergave van een boven- en ondergrens is gekozen. Ook hier is in het CE-scenario de afvalproduktie verder teruggebracht door aanvullend milieubeleid. Radioactief afval is in het CE-scenario nog uitsluitend afkomstig uit laboratoria, ziekenhuizen en industrie. In dit scenario wordt het gebruik van kernenergie immers afgewezen. Als in de andere scenario's van kernenergie wordt afgezien, wordt het radio-

actief afval daarin eveneens 1824 m³ minder. Overigens nemen in dat geval de hoeveelheden vast afval door overschakeling op steenkool toe, zoals in *tabel 5* is aangegeven.

Ook wat betreft de geluidsoverlast is tussen de vier scenario's een vergelijking gemaakt. Als het nu uitgestipelde beleid wordt uitgevoerd, zijn er in 2000 geen huizen meer die aan meer dan de toelaatbare hoeveelheid geluid worden blootgesteld. Aangezien dat voor alle vier scenario's geldt laten we verdere gegevens hier buiten beschouwing.

Tenslotte is voor de vier scenario's nagegaan wat de gevolgen zijn voor het gebruik van de beschikbare ruimte in Nederland. Daarbij treden geen ernstige knelpunten aan het licht (zie *tabel 6*). Zoals te verwachten valt, is in het industrieel herstelscenario de ruimte die nodig is voor handel en industrie het grootst.

Tabel 5 Vast afval en radio-actief afval in het jaar 2000 (tussen haakjes de resultaten bij aanvullend milieubeleid)

<i>Vast afval (miljoen tonnen per jaar)</i>					
	1980	RS	IS	AS	CE
Huishoudelijk	4,12	5,91	4,12 - 7,50	4,12 - 5,91	5,91 (4,6)
Industrieel	3,75	5,05	3,75 - 10,37	3,75 - 7,57	5,05
Landbouw	1	1,45	1,72	1,66	1,07 (0)
Bouw en sloop	6	6,45	3,00 - 8,31	3,00 - 6,80	7,44 (6,5)
Residue Verbrandings	0,55	*0,74	*0,90	*0,74	0,74 (0,7)
Energie gebonden	0,29	**4,16	**4,15	**4,11	3,42 (1,4)
Gips	2	4,94	4,16	3,68	1,60
Industriële slakken	3,30	7,51	11,75	8,75	3,62
Autowrakken	0,50	0,61	1,0	0,81	0,61 (0,4)
Chemisch afval	1,0	—	1,0 - 2,83	1,00 - 2,35	0,7

<i>Radio-actief afval (in m³ en verpakt per jaar)</i>					
Afval, laboratoria, ziekenhuizen, industrie	400	400	400	400	400
Onderhoudsafval kerncentrales	500	1500 (0)***	1500 (0)***	1500 (0)***	0
Opwerkingsafval	55	305 (0)***	305 (0)***	305 (0)***	0
Splijststofprodukten	3	19 (0)***	19 (0)***	19 (0)***	0

*: + 0,81 indien i.p.v. uranium steenkool wordt gebruikt
 **: + 0,21
 ***: 0

Tabel 6 Ruimte beslag in het jaar 2000 (in 1000 ha)

	1980	RS	IS	AS	CE
Landbouw, bossen etc.	3223	2960	2994	3039	3021
Woningen	284	434	422	422	422
Industrie en Handel	65	97	107	82	65
Diensten	156	228	205	185	220
Totaal	3728	3728	3728	3728	3728

Tabel 7 Bruto Nationaal Produkt tegen marktprijzen (gemiddelde % stijging per jaar)

	1980-2000	1983-2000
Referentie-scenario	1,25	1,25
Industr. Herstelscenario	2,5	2,75
Arbeidsdelingsscenario	1,5	1,75
CE-scenario	1,0	1,25

Tabel 8 Groei van de bruto-productie naar bedrijfstakken in de periode 1985-2000 in de vier scenario's

	RS	IS	AS	CE
Landbouw	2	3	2,5	1,5
Industrie	3 à 3,5	6	4 à 4,5	3 à 3,5
w.v. basismetaal	4	6,5	4,5	0,5 à 1
nafta-chemie	2	2 à 2,5	2,5 à 2	1 à 1,5
kunstmestchemie	3	3,5 à 4	3	-1 à 1,5
Energie	-4	-3	-3 à -4	-3
Bouwnijverheid	0,5	2	0,5 à 1	1 à 1,5
Diensten	1,5 à 2	3	2	2 à 2,5
Totaal bedrijven	1,5	3	2	1,5 à 2

Uitkomsten met betrekking tot de economie

De vier scenario's verschillen in de economische ontwikkeling die tussen nu en 2000 optreedt. In het sociaal-economische beleid wordt geprobeerd die ontwikkeling gestalte te geven. Op de verschillen werd in de beschrijving van het sociaal-economisch beleid in de vier scenario's al ingegaan.

Het industrieel-herstelscenario beoogt een economische groei van 2,5 à 3,0% per jaar. De andere scenario's hebben een lagere economische groei als uitkomst (zie tabel 7).

De verschillen in economische groei zijn voornamelijk het resultaat van uiteenlopende ontwikkelingen in de verschillende sectoren van de economie. Die verschillen zijn het duidelijkst bij vergelijking van het industrieel-herstelscenario met het CE-scenario (zie tabel 8). In het CE-scenario is de produktiegroei in landbouw en industrie veel lager dan in de overige scenario's.

Zoals gezegd, is in het referentie-scenario geen aanvullend werkgelegenheidsbeleid verondersteld. Het aantal werklozen neemt in dit scenario met 400.000 toe. In de andere scenario's wordt wel voorzien in een werkgelegenheidsbeleid, waardoor het aantal werklozen in 2000 op ongeveer 200.000 komt, een aantal dat als de normale frictie- en aanpassingswerkloosheid kan worden beschouwd.

Dit aantal is in vergelijking met de huidige situatie laag. Men moet er echter geen absolute waarde aan toekennen, aangezien een aantal uitgangspunten van de scenario-studies op dit terrein inmiddels door de feiten is achterhaald. Wel kan men uit het getal concluderen dat er geen reden is om te veronderstellen dat het industrieel-herstelscenario, het arbeidsdelingsscenario en het CE-scenario in 2000 een verschillend aantal werklozen zullen opleveren.

Wat zijn de consequenties van de verschillende scenario's voor de ontwikkeling van de consumptie? Zoals tabel 9 aangeeft, voorzien alle scenario's in een stijging.

Tabel 9 Particuliere consumptie per hoofd

	1980-2000 gemiddelde % stijging per jaar	Totale % stijging in 2000 t.o.v. 1980
Referentie-scenario	0,3	6,4
Industr.-herstelscenario	0,75	16,1
Arbeidsdeling-scenario	0,56	11,8
CE-scenario	0,20	4,0

De grootste stijging levert het industrieel-herstelscenario op; de laagste treedt op in het CE-scenario.

Overigens moet men daarbij bedenken, dat ook het karakter van de particuliere consumptie in het CE-scenario afwijkt van dat in het industrieel-herstelscenario. De groei van de dienstensector in het CE-scenario moet gepaard gaan met een verschuiving van de consumptie van goederen naar de consumptie van diensten. De trend om de buurtwinkel te vervangen door een zelfbediening, de tramconductor door een kaartjesmachine en de loodgieter door gereedschap voor de doe-het-zelver, wordt in dit scenario doorbroken. De consument zal, om dat mogelijk te maken, minder goederen moeten kopen en relatief meer moeten uitgeven aan de diensten, waarvan hij gebruik maakt.

Wat zijn de economische consequenties van het al dan niet gebruiken van kernenergie? Afzien van 3000 MW kernenergie heeft in het referentie-scenario, het industrieel-herstelscenario en het arbeidsdelingscenario dezelfde gevolgen. Als kernenergie vervangen wordt door kolen, heeft dat allereerst tot gevolg dat er voor 500 miljoen gulden per jaar méér aan energie moet worden geïmporteerd. Daarentegen nemen de investeringskosten in de periode van 1990-2000 met 3,8 miljard gulden af, als gevolg van het feit dat kolencentrales een geringere investering vergen dan kerncentrales.

Beschouwen we het totaal van de financiële lasten per jaar, dan levert afzien van kernenergie een toename op, die voor het jaar 2000 op 400 miljoen gulden kan worden geschat.

In alle vier scenario's zijn gelijk:
1. De omvang, samenstelling en groei van de (beroeps)bevolking. 2. De technische ontwikkelingen. 3. De economische ontwikkelingen in het buitenland, inclusief de prijzontwikkeling van energie. 4. Het financieringstekort van de overheid. 5. Een voldoende betalingsbalansoverschot voor het geven van ontwikkelingshulp.

	REFERENTIE	INDUSTRIEEL HERSTEL	ARBEIDSDELING	BEHOUD VAN MILIEU EN WELVAART
WELKE MAAT-REGELEN WORDEN GENOMEN VOOR SOCIAAL-ECONOMISCH BELEID	1. Loonstijging niet groter dan in het buitenland. 2. Arbeidstijdverkorting, in mindere mate bedrijfstijdverkorting. 3. Matige stijging loonbelasting. 4. Instandhouding rendementspositie van bedrijven. 5. Stimulering van exportbedrijven. 6. Matige groei van bedrijfsinvesteringen. 7. Beperking groei collectieve sector.	1. Loonmatiging van 2% per jaar. 2. Minder arbeidstijdverkorting dan in het referentie-scenario. Geen bedrijfstijdverkorting. 3. Matige daling van de loonbelasting. 4. Verbetering van rendementspositie van bedrijven. 5. Versterkte stimulering van kennis-intensieve exportbedrijven. 6. Van 1985 - 2000 extra investeringsstimulering van 30 miljard gulden. 7. Beperking groei collectieve sector.	1. Loonmatiging van 1,25% per jaar. 2. Grotere arbeidstijdverkorting dan in het referentie-scenario. Grotere bedrijfstijdverkorting. 3. Lichte daling van de loonbelasting. 4. Enige verbetering rendementspositie van bedrijven. 5. Enige stimulering van exportbedrijven. 6. Geen extra investeringsstimulering. 7. Beperking groei collectieve sector.	1. Geringe loonmatiging. 2. Iets meer arbeidstijdverkorting dan bij het referentie-scenario. Verlenging bedrijfstijd. 3. Verlaging BTW voor consumptieve diensten, verhoging BTW voor andere diensten en goederen. 4. Verbetering rendementspositie kleinschalige bedrijven die consumptieve diensten voortbrengen (horeca, winkels). 5. Beperkte extra stimulering woningbouw. Geen extra stimulering exportbedrijven. 6. -- 7. Extra uitbreiding ambtenarenapparaat met 50.000.
ENERGIEBELEID	1. Voortzetting bestaande energiebesparingsbeleid. 2. Voortzetting bestaande diversificatiebeleid. 3. Voortzetting selectief gebruik van aardgas. 4. Kerncentrales of kolencentrales voor de extra benodigde elektriciteit.	1. Voortzetting bestaande energiebesparingsbeleid. 2. Voortzetting bestaande diversificatiebeleid. 3. Voortzetting selectief gebruik van aardgas. 4. Kerncentrales of kolencentrales voor de extra benodigde elektriciteit.	1. Voortzetting bestaande energiebesparingsbeleid. 2. Voortzetting bestaande diversificatiebeleid. 3. Voortzetting selectief gebruik van aardgas. 4. Kerncentrales of kolencentrales voor de extra benodigde elektriciteit.	1. Subsidie voor energiebesparing. Belasting op energieprijzen. Tot 2000 - 16 miljard extra investering in energiebesparing. 2. Bij diversificatie méér duurzame energiebronnen, warmtekrachtkoppeling en stadsverwarming. Meer windmolens. 3. Procentueel grotere inzet van aardgas, vooral bij warmtekrachtkoppeling. 4. Geen extra centrales.
MILIEUBELEID	1. Voortzetting bestaande milieubeleid. 2. Bestrijding van vervuiling die boven bestaande normen uitgaat.	1. Voortzetting bestaande milieubeleid. 2. Bestrijding van vervuiling die boven bestaande normen uitgaat.	1. Voortzetting bestaande milieubeleid. 2. Bestrijding van vervuiling die boven bestaande normen uitgaat.	1. 15 miljard méér overheidsinvesteringen in milieubeschermdende maatregelen. Afremming grootschalige land- en tuinbouw. 2. Strengere milieunormen. Verder: stimulering openbaar vervoer en beperking privé autogebruik.
WELKE EFFECTEN ZIJN ER VOOR ECONOMISCHE GROEI	Ongeveer 1,25% per jaar (tussen 1980 en 2000). Blijvend hoge werkloosheid.	Ongeveer 2,5% per jaar (tussen 1980 en 2000). Vermindering van de werkloosheid met 400.000. Minimaal 200.000 werklozen.	Ongeveer 1,5% per jaar (tussen 1980 en 2000). Vermindering van de werkloosheid met 400.000. Minimaal 200.000 werklozen.	Ongeveer 1% per jaar (tussen 1980 en 2000). Vermindering van de werkloosheid met 400.000. Minimaal 200.000 werklozen.
WERKGELEGENHEID IN HET JAAR 2000	Stijging met 6,4% (tussen 1980 en 2000).	Stijging met 16,1% (tussen 1980 en 2000).	Stijging met 11,8% (tussen 1980 en 2000).	Stijging met 4% (tussen 1980 en 2000).
ONTWIKKELING PARTICULIERE CONSUMPTIE	31 uur.	33 uur.	28,5 uur.	30 uur.
GEMIDDELD DE WERKWEER IN HET JAAR 2000	Iets grotere milieuvervuiling (die wel binnen de gehanteerde normen blijft).	Grotere milieuvervuiling (die binnen de op dit moment gehanteerde normen wordt gehouden).	Iets grotere milieuvervuiling (die wel binnen de gehanteerde normen blijft).	Aanzienlijke beperking van de milieuvervuiling.
MILIEU	zonder kern-energie 74% met kern-energie 45%	zonder kern-energie 81% met kern-energie 59%	zonder kern-energie 80% met kern-energie 35%	zonder kern-energie 33%
BRONNEN VOOR DE OPENBAAR ELEKTRICITEITS-OPWERKING IN 2000	steenkool 74% aardolie 8% aardgas 12% windenergie 6% kernenergie 0%	steenkool 81% aardolie 5% aardgas 9% windenergie 5% kernenergie 0%	steenkool 80% aardolie 5% aardgas 10% windenergie 5% kernenergie 0%	steenkool 33% aardolie 9% aardgas 44% windenergie 14% kernenergie 0%
TOTAAL ELEKTRICITEITS-GEbruik IN 2000	Stijging met 36% vergeleken met 1980.	Stijging met 62% vergeleken met 1980.	Stijging met 40% vergeleken met 1980.	Stijging met 3% vergeleken met 1980.
BRONNEN VOOR DE TOTALE ENERGIE-gebruik IN HET JAAR 2000	zonder kern-energie 33% met kern-energie 27%	zonder kern-energie 31% met kern-energie 26%	zonder kern-energie 33% met kern-energie 26%	zonder kern-energie 22%
TOTAAL ENERGIE-gebruik IN 2000	steenkool 33% aardolie 35% aardgas 26% biogas 1% zonne-energie e.d. 1% wind- en waterenergie 1% kernenergie 0% overige 3%	steenkool 35% aardolie 28% aardgas 1% biogas 1% zonne-energie e.d. 1% wind- en waterenergie 1% kernenergie 0% overige 3%	steenkool 35% aardolie 27% aardgas 1% biogas 1% zonne-energie e.d. 1% wind- en waterenergie 1% kernenergie 0% overige 2%	steenkool 38% aardolie 30% aardgas 2% biogas 1% zonne-energie e.d. 2% wind- en waterenergie 0% kernenergie 0% overige 5%
	Stijging van het energiegebruik met ongeveer 14% vergeleken met 1980.	Stijging van het energiegebruik met ongeveer 25% vergeleken met 1980.	Stijging van het energiegebruik met ongeveer 12% vergeleken met 1980.	Daling van het energiegebruik met ongeveer 19% vergeleken met 1980.

Hierbij moet worden aangetekend, dat de omvang van de genoemde bedragen voortvloeit uit de uitgangspunten, die de scenariobouwers hebben gehanteerd voor de prijs van uranium en steenkool en de investeringskosten voor kerncentrales en kolencentrales. Hoewel men zich daarbij voor wat betreft kernenergie heeft gebaseerd op het recente verleden van de kerncentrales in Borssele en Dodewaard, zijn die uitgangspunten niet onomstreden. Het effect van andere uitgangspunten op de totale economie is echter niet zo dat de uitkomsten daardoor belangrijk anders zouden worden.

Tenslotte kan dan ook worden vastgesteld, dat het al dan niet gebruik van kernenergie, in de drie betreffende scenario's geen ingrijpende macro-economische gevolgen heeft. De schattingen zoals we die hierboven hebben vermeld voor de economische groei, de produktiegroei in verschillende sectoren, de werkgelegenheid en de ontwikkeling van de particuliere consumptie, zijn in de varianten met en zonder kernenergie ongeveer dezelfde.

In de varianten zonder kernenergie is overigens geen rekening gehouden met een sluiting van de kerncentrales in Borssele en Dodewaard op zeer korte termijn. De economische gevolgen daarvan, die natuurlijk ver vóór het jaar 2000 optreden, zijn onderwerp van studie in de zgn. Commissie Beek. In januari 1983 is daarover een rapport uitgebracht.

Hiermee zijn we aan het eind gekomen van de behandeling van de scenario-studies. Op de volgende pagina's is een samenvattend overzicht te vinden van de belangrijkste maatregelen en uitkomsten in de vier scenario-studies.

11.5. Agenda voor de discussie, de belangrijkste vragen

In deze laatste paragraaf van het Tussenrapport geven we aan, wat naar de mening van de Stuurgroep de belangrijkste vragen zouden kunnen zijn voor de Brede Maatschappelijke Discussie. Een keuze is noodzakelijk, omdat de discussie nu eenmaal niet over alles tegelijk kan gaan, ook al zal in het voorgaande regelmatig de, terecht, indruk gewekt zijn, dat alles met alles samenhangt. De voorgestelde keuze is uiteraard gebaseerd op de opdracht die de Stuurgroep van regering en parlement kreeg, maar ook op de vele meningen die tot nu toe aan de Stuurgroep kenbaar zijn gemaakt.

Dit lijstje onderwerpen is bedoeld als handreiking voor de discussie. Lezers die sommige punten meer, andere minder nadruk zouden willen geven, hebben daarvoor natuurlijk het volste recht.

De vragen die hieronder kort worden behandeld, keren in vergelijkbare vorm terug in een vragenlijst, waarmee iedereen de gelegenheid wordt geboden zijn of haar mening aan de Stuurgroep door te geven.

1. Welke doelstellingen moeten in het energiebeleid het zwaarst wegen?

Als het maar vaag genoeg is geformuleerd, is iedereen het erover eens: het energiebeleid moet ervoor zor-

gen dat de nodige hoeveelheid energie in Nederland op een aanvaardbare manier tegen aanvaardbare kosten wordt geleverd. Maar wat is de *nodige* hoeveelheid, wat is een *aanvaardbare* manier en wat zijn *aanvaardbare* kosten?

Iets minder vaag, kunnen de volgende doelstellingen van het energiebeleid worden onderscheiden:

- een geringere afhankelijkheid van buitenlandse energie door een zo laag mogelijk gebruik en spreiding over verschillende bronnen;
- bevordering van energiebesparing;
- zo laag mogelijke prijzen voor energie, (zowel voor gezinnen als voor ondernemingen);
- een zo veilig en zeker mogelijke energievoorziening;
- een zo schoon mogelijke energievoorziening, met een zo gering mogelijke aantasting van natuur en landschap;
- voldoende betaalbare energie voor de armste landen in de wereld.

Op zich zijn deze doelstellingen allemaal nastrevenswaardig. Niemand zal er waarschijnlijk één als totaal onbelangrijk van de hand wijzen.

De vraag waar het in de discussie vaak om draait is: welke van deze doelstellingen moet het zwaarst wegen? En hoe verhouden deze doelstellingen zich tot belangrijke doelstellingen van het sociaal-economisch beleid: economische ontwikkeling en werkgelegenheid?

2. Hoeveel energie hebben we nodig?

Het energiebeleid is onder meer gericht op energiebesparing. Of ons energiegebruik in de toekomst daalt of stijgt, is echter niet alleen afhankelijk van energiebesparing. De scenario's maken dat duidelijk. Doorslaggevend voor de toekomstige hoogte van het energiegebruik is de economische ontwikkeling in de komende tientallen jaren. De vraag naar het toekomstig energiegebruik is er dus tegelijkertijd een naar het sociaal-economische beleid.

Bij industrieel herstel en hogere economische groei zal het energiegebruik, ondanks de nodige energiebesparing, een flinke stijging vertonen. (Zie het industrieelherstelscenario.)

Bij een beperkte economische groei, meer vrije tijd en de nodige energiebesparing zal het energiegebruik veel minder stijgen. (Zie het arbeidsdelingsscenario.)

Bij een ingrijpende beperking van de energie-intensieve industrie, een verschuiving van produktie naar de dienstensector én een aanzienlijke energiebesparing, zal het energiegebruik dalen. (Zie het CE-scenario.)

Bij een beoordeling van die drie mogelijke ontwikkelingen dient te worden bedacht dat een hoger energiegebruik gepaard gaat met een hogere particuliere consumptie én een minder schone energievoorziening, ook al kan de vervuiling binnen de huidige normen worden gehouden.

In principe is een voorkeur voor één van deze drie ontwikkelingen uit te spreken. Volgens sommigen zou het echter onverstandig zijn in het energiebeleid alleen met de meest favoriete ontwikkeling rekening te houden. Over een langere periode kunnen de ontwikkelingen immers anders verlopen, dan men nu voor het meest gewenst of het meest waarschijnlijk houdt. Om die reden zou het energiebeleid, zeker op langere termijn, zo soepel moeten zijn, dat er noch bij een stijging noch bij een daling van het energiegebruik ernstige problemen ontstaan.

3. Wat is het gewenste aandeel van de verschillende energiebronnen in de energievoorziening?

De huidige situatie en de termijn van 15 à 20 jaar, waarover we praten, beperken de mogelijkheden voor de toekomst. Dat blijkt uit de overeenkomsten tussen de scenario's. Maar er blijven wel degelijk keuzemogelijkheden; ook dat demonstreren de scenario's.

Meer of minder fossiele brandstoffen?

Allereerst de belangrijkste beperking: de fossiele brandstoffen zijn in de eerstkomende 20 jaar niet uit onze energievoorziening weg te denken. Het aandeel ervan varieert in de vier scenario's van 89 tot 95% van de totale energievoorziening. In het CE-scenario is het gebruik van fossiele brandstoffen ongeveer een derde lager dan in de overige scenario's; ook in dit scenario voorzien ze daarmee in 90% van de totale energiebehoefte.

Voor steenkool, aardolie en aardgas is de vraag daarom niet óf we het gebruiken maar hoeveel meer of minder we ervan gebruiken. Ook in dit opzicht zijn de scenario's echter tamelijk eensgezind: het gebruik van aardgas is in 2000 gedaald tot ongeveer de helft (het CE-scenario) of driekwart (in het industrieel-herstelscenario) van het huidige gebruik. Het gebruik van aardolie blijft gelijk t.o.v. 1980, of daalt met ongeveer een kwart (in het CE-scenario). Het gebruik van steenkool wordt verdriedouvidigd (in het CE-scenario) of verzesvoudigd (in de overige scenario's).

De verschillen worden voor een deel bepaald door de totale hoogte van het energiegebruik. Voor een deel kan men zijn keuze voor meer of minder op andere gronden maken. Die gronden hangen dan nauw samen met het belang dat men hecht aan de verschillende doelstellingen van het energiebeleid.

Aardolie is duur – ook al daalt de prijs nu iets – en maakt ons afhankelijk van de olieproducerende landen. Steenkool is nu goedkoper en de voorraad ervan is het grootst. Ook hiervoor zijn we aangewezen op het buitenland. Maar een vergroting van het kolenaandeel spreidt de afhankelijkheid van de Nederlandse energievoorziening over meer landen en bronnen. Daar staat echter tegenover dat steenkool de vuilste van de drie fossiele brandstoffen is en een grote hoeveelheid vast afval oplevert. Aardgas is voor Nederland de goedkoopste en de schoonste van de drie; we zijn er bovendien niet voor op

het buitenland aangewezen. De voorraad Nederlands gas is echter beperkt. Als we het nu op veel grotere schaal gaan gebruiken, komt het moment waarop het op is, sneller dichterbij en wordt een omschakeling straks op andere energiebronnen moeilijker.

Wel of geen duurzame energiebronnen? Wel of geen kernenergie?

Voor de duurzame energiebronnen (wind, zon, waterkracht en aardwarmte) geldt in zekere zin hetzelfde als voor kernenergie: in de komende twintig jaar is het mogelijke aandeel van die bronnen niet onbelangrijk, maar toch ook weer niet zo groot dat we het niet zónder zouden kunnen stellen.

Bij kernenergie en duurzame energiebronnen kan de vraag dus zijn: gebruiken we ze wel of gebruiken we ze niet? Er is nog een tweede overeenkomst: het aandeel van kernenergie zou evenals het aandeel van duurzame energiebronnen na 2000 aanzienlijk kunnen toenemen. Als we besluiten er tot 2000 geen gebruik van te maken, wordt benutting van de mogelijkheden daarna er natuurlijk wel moeilijker op. Voor kennis en ervaring zijn we dan op het buitenland aangewezen.

Tot zover de overeenkomsten. De verschillen zijn echter niet minder in het oog springend.

Niemand zal er serieus voor willen pleiten om helemaal geen gebruik te maken van duurzame energiebronnen. Ze zijn immers onuitputtelijk en, ook al zijn er niet te verwaarlozen milieuproblemen, vervuiling brengen ze nauwelijks met zich mee. Als er al verschil van mening is, dan is dat over de op kortere en langere termijn haalbare bijdrage van deze bronnen, op grond van verschillende inschattingen van technische en financiële ontwikkelingen.

De maximaal haalbare bijdrage van kernenergie na 2000 aan de energievoorziening is afhankelijk van het al dan niet gebruiken van kweekreactoren. Zonder het gebruik van kweekreactoren is ook uranium een beperkte energiebron, waarvoor in de loop van de volgende eeuw een alternatief beschikbaar moet komen. Met kweekreactoren gaan de voorraden uranium veel langer mee.

Of we van die mogelijkheden gebruik willen maken, hangt vooral af van de beoordeling van de veiligheid van kernenergie. Zeer veel argumenten tegen kernenergie, of het nu gaat om de kans op ongelukken, problemen met het radioactief afval of de verspreiding van kernwapens, zijn op te vatten als uitingen van twijfel aan de veiligheid ervan. Zeker, er worden ook financiële twijfels naar voren gebracht, maar die lijken toch voor de meeste tegenstanders niet doorslaggevend. Tegenover de twijfels van tegenstanders staat de overtuiging van voorstanders dat kernenergie veilig, goedkoop én schoon is.

Hoe we de argumenten van voor- en tegenstanders ook beoordelen, er is één ding dat de scenariostudies duidelijk demonstreren: we hebben een reële keuzemogelijkheid. Ook een scenario dat gericht is op hogere economische groei en waarin het energiegebruik stijgt, is denkbaar zonder kernenergie. Wel moeten dan echter ook de alternatieven in de beschouwingen worden betrokken:

een economisch ingrijpende beperking van het energiegebruik (in het CE-scenario) of vervanging door steenkool (in de overige scenario's) of aardgas.

Wie gebruik van kernenergie principieel afwijst, zal ook de bestaande kerncentrales zo snel mogelijk willen sluiten.

Wie beslist een deel van de energievoorziening in 2000 op kernenergie wil baseren, zal die kerncentrales nu open willen houden.

Maar ook wie aarzelt over uitbreiding van kernenergie op de langere termijn, kan pleiten voor handhaving van de bestaande centrales. Op die manier is de mogelijkheid tot ruimere toepassing van kernenergie in de toekomst in ieder geval open gehouden. Sluiting zou leiden tot verlies van kennis en ervaring op het terrein van de kernenergie.

Over de financiële gevolgen van sluiting heeft de Commissie Beek zeer onlangs verslag uitgebracht.

4. Wie levert elektriciteit?

Electriciteit wordt in Nederland voor het overgrote deel geproduceerd in openbare elektriciteitscentrales, dat wil zeggen in centrales die direct of indirect in handen zijn van de gemeentelijke of provinciale overheid. Daarnaast wordt elektriciteit geproduceerd door zogenaamde "zelfopwekkers", zoals tuinders die van een windmolen of industrieën die van een warmte-kraachtinstallatie gebruik maken. Als die zelfopwekkers meer stroom produceren dan ze zelf nodig hebben, kunnen ze die "terugleveren" aan het openbare net. Het recht op levering aan anderen is voorbehouden aan de openbare nutsbedrijven. De zelfopwekkers krijgen wel een vergoeding voor de teruggeleverde elektriciteit, die is afgeleid van de brandstofkosten die de openbare centrales uitsparen.

Volgens sommigen zou die vergoeding hoger kunnen zijn, als de openbare bedrijven ook op het aantal of de omvang van hun centrales (het zgn. opgesteld vermogen) zouden besparen. Daartoe is men echter niet geneigd.

Als zelfopwekkers uitvallen, moet toch aan de totale vraag naar elektriciteit kunnen worden voldaan. Daar is een aanzienlijke reservecapaciteit voor nodig.

Al met al is de vergoeding ook weer niet zo hoog, dat de industrie overal waar mogelijk in warmte-kraachtinstallaties investeert. Men is vaak nog voordeliger uit als men de restwarmte, die bij warmte-kraacht-koppeling in elektriciteit wordt omgezet, maar als afvalwarmte loost. Een mogelijkheid om tegelijkertijd brandstoffen beter te benutten en het milieu minder (met warmte) te belasten blijft zo ten dele ongebruikt.

Voor de toekomst voorzien de scenario's een grotere bijdrage van "zelfopwekkers" aan de elektriciteitsvoorziening. In het CE-scenario is dat aandeel zelfs 30% van het totale elektriciteitsgebruik.

Daarvoor kan het echter noodzakelijk zijn, dat de overheid die mogelijkheid aantrekkelijker maakt. Dat kan door hogere vergoedingen of subsidies op investeringen. De gemeenschap betaalt dan als het ware voor een beter gebruik van brandstoffen. Het is ook mogelijk

dat de overheid hier een stapje terug doet en het monopolie van de openbare elektriciteitsbedrijven op de levering van elektriciteit opheft. Zelfopwekkers zouden dan hun elektriciteit tegen eigen prijzen direct aan andere klanten kunnen leveren. Alleen voor levering via het openbare net zou betaald moeten worden. De openbare elektriciteitsbedrijven krijgen er op die manier echter wel concurrenten bij.

5. Mogen gas- en elektriciteitstarieven gebruikt worden om energiebesparing te bevorderen of om sociaal-economisch beleid te voeren?

Globaal genomen zijn de tarieven voor elektriciteit gebaseerd op produktiekosten en die van gas op vervangingswaarde. Met andere woorden voor elektriciteit betaalt de klant het bedrag dat nodig is om elektriciteit te maken en af te leveren. Voor gas betaalt hij in principe het bedrag dat hij kwijt zou zijn, als er géén gas was geweest; in de industrie gaat het dan om stookolie, voor gezinnen gaat het om huisbrandolie. (Op dit moment liggen de prijzen nog iets onder dat niveau).

De overheid heeft voor dat principe gekozen om het gas niet te snel tegen een te lage prijs kwijt te raken. Je zou kunnen zeggen: de overheid haalt er – ten behoeve van de gemeenschap – uit wat erin zit.

Juist omdat de overheid (op gemeentelijk, provinciaal en landelijk niveau) de tarieven (mede) bepaalt of moet goedkeuren, is ook een ander tariefbeleid mogelijk.

Energiebesparing is een van de belangrijkste doelen van het energiebeleid. De overheid zou de tarieven voor gas en elektriciteit, maar ook de prijs van benzine enz., kunnen verhogen om energiebesparing aantrekkelijker te maken. (In het CE-scenario is een dergelijk prijsbeleid opgenomen).

Naast een dergelijk gebruik van energietarieven in het energiebeleid wordt ook wel voorgesteld om die tarieven te gebruiken om doelstellingen te realiseren die buiten het energiebeleid vallen. Het gaat dan vooral om verlichting van de financiële problemen van bepaalde bedrijfstakken, van lagere inkomensgroepen of van de overheid zelf.

In enkele bedrijfstakken bestaan concurrentieproblemen, o.a. door de hoge energieprijzen. De overheid zou de prijzen van gas en elektriciteit voor die industrieën kunnen verlagen, om de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland te verbeteren.

Veel mensen verkeren in financiële problemen, o.a. door hoge rekeningen voor gas en licht; in veel gevallen leidt dat zelfs tot afsluiting van het gas- of lichtnet. De overheid zou volgens sommigen de tarieven voor de lagere inkomens kunnen verlagen om die problemen uit de wereld te helpen.

De overheid verkeert zelf ook in financiële problemen (dat geldt zowel voor sommige gemeenten en pro-

vincies, als voor de landelijke overheid). De overheid zou de prijzen kunnen verhogen om die problemen op te lossen, of juist verlagen (met name de gasprijs) in de hoop via een grotere omzet snel meer geld binnen te krijgen.

In al die gevallen kan de vraag gesteld worden of verhoging of verlaging van tarieven het juiste middel is. Financiële problemen van gezinnen en ondernemingen kunnen ook via herziening van belastingen, premies en uitkeringen worden opgelost. Als de overheid geld tekort komt, kan ze ook meer belasting innen óf minder uitgeven. Als energiebesparing bevorderd moet worden door prijsverhogingen die economisch gezien niet noodzakelijk zijn, kan men ook volhouden dat die besparingen kennelijk de moeite nog niet lonen.

Tenslotte

De bovenstaande discussievragen vindt de Stuurgroep belangrijk. Daarover zal het Eindrapport, dat in november 1983 aan Regering en Parlement wordt aangeboden, ook zeker gaan. Misschien vindt U andere punten belangrijker. Dit Tussenrapport in zijn geheel zal ook

veel meer discussiepunten oproepen, dan in deze paar laatste bladzijden genoemd konden worden. Veel vragen zullen echter direct of indirect met de bovenstaande vijf te maken hebben.

Als er echter zaken door de Stuurgroep zijn vergeten of onderbelicht, dan is er in de discussiefase, die met de verschijning van dit Tussenrapport ingaat, nog alle gelegenheid om dat te laten weten.

Er is één onderwerp waaraan in dit rapport welbewust geen aandacht is besteed: het nut van de Brede Maatschappelijke Discussie en de juistheid van de route die de Stuurgroep daarvoor heeft uitgezet. Dat is niet, omdat de Stuurgroep twijfels daarover niet zou willen erkennen. Het onderwerp van discussie is nú echter: het energiebeleid. De zin van de BMD moet blijken uit de resultaten van die discussie. En uit de beslissingen over het energiebeleid die Regering en Parlement straks, mede op basis van de discussieresultaten, zullen nemen.

Er mag geen misverstand over bestaan: het Parlement heeft het laatste woord. Maar op initiatief van datzelfde Parlement is eerst het woord aan U.